

Månadsbrev till Ekumeniska Kommuniteten i Bjärka-Säby

1 september 2012

Kära systrar och bröder,

I dag börjar det ortodoxa kyrkoåret. Det kanske förvånar en och annan eftersom vi alltid förknippar ett nytt kyrkoår med första advent. Här finns dock olika traditioner, vilket hör samman med att kyrkoåret under en stor del av historien inte betraktats som en avgränsad enhet vars början och slut markeras på ett särskilt sätt. Det heliga året är snarare att likna vid en spiralrörelse utan början och utan slut, där tiderna upprepas och övergår i varandra, allt medan kyrkan årsvarv efter årsvarv växer djupare in i det mysterium hon firar. Exakt var spiralen påbörjar ett nytt varv går inte att säga och är mindre viktigt.

Att de flesta kyrkor ändå känt ett behov att markera en början och ett slut på kyrkoåret har mer med ordningen att göra. Vilken tid på året skulle till exempel kyrkohandböcker, kalendrar och predikosamlingar utgå från? Här finns dock ganska stora skillnader mellan kyrkorna. Medan de viktiga tiderna och festerna är desamma i alla kristna traditioner, räknar man kyrkoårets början på olika sätt, vilket inte behöver utgöra något ekumeniskt problem.

De ortodoxa kyrkorna – de orientaliska undantagna som sinsemellan har olika sätt att se på kyrkoårets början – inleder alltså sitt kyrkoår den 1 september. Men därmed inleds inte någon särskild tid under året. Detta datum infaller mitt i raden av söndagar efter pingst. Historiskt hör det helt enkelt samman med något så prosaiskt att den 1 september räknades som nyårsdag i det medeltida bysantinska riket. Som sådan fungerade den också i Ryssland ända in på 1700-talet då Peter den Store införde västerländsk datering.

Ortodox tradition firar denna dag inledningen på Jesu offentliga gärning då han predikade i Nasaret. Liturgiskt är det intressant att en av läsningarna i det nya kyrkoårets första gudstjänst i ortodoxa kyrkor är profetordet från Jesaja, som Jesus citerar i Nasarets synagoga. "Herrens Ande är över mig, ty han har smort mig till att frambära ett glädjebud för de fattiga ... och förkunna ett nådens år från Herren."¹ Samma avsnitt ur Lukasevangeliets fjärde kapitel utgör en av läsningarna när kyrkoåret inleds i västlig tradition, något vi känner igen från första adventssöndagens gudstjänster.

*

Det händer att jag får frågan: Vad är det som tilltalar dig så starkt i den ortodoxa traditionen? Det finns många svar på den frågan, några har jag delgett i min bok *Doften av helgon*, men om man vill sammanfatta det i ett enda ord skulle det kunna vara: *skönheten*. Och därmed möjligheten att skåda det vi tror. Skönheten som frälsande är en viktig tanke i ortodox teologi och spiritualitet, något en författare som Dostojevskij i sin roman *Idioten* uttrycker med de ofta citerade orden om att "skönheten skall frälsa världen".

---

¹ Luk 4:18-19.

Åtskilliga har säkert hört den berömda berättelsen ur Nestorskrönikan om "Rysslands dop", så brukar storfursten Vladimir av Kievs omvändelse till kristendom på 900-talet beskrivas. Vladimir hade fått uppvaktningar från olika traditioner som framhållit värdet av sin egen tro och tolkning av denna. Han bestämmer sig slutligen för att sända en delegation för att på plats bilda sig en uppfattning. När de återkommit berättar de om sina upplevelser, i synnerhet vad de varit med om i Hagia Sofia-kyrkan i Konstantinopel. Rapporten återges i krönikan:

"Vi begav oss till bulgarerna och såg hur de bugar sig i templet, det vill säga moskén, stående utan bälte; och när de har bugat sig sätter de sig ner och de bligar hit och dit som besatta, och det finns ingen glädje i dem, endast sorg och stor stank. Deras lag är inte god. Och så kom vi till tyskarna och såg hur de förrättade många gudstjänster i kyrkorna, men vi såg ingen skönhet. Och sedan kom vi till grekerna, och de förde oss in dit, där de tjänar sin Gud, och vi visste inte om vi var i himlen eller på jorden: ty på jorden finns inte en sådan syn och inte en sådan skönhet, och vi förmår inte förklara det. Vi vet bara att där är Gud närvarande tillsammans med människorna och deras gudstjänst överträffar alla andra folks. För vi kan inte glömma den skönheten, ty varje människa som smakar på det som är sött tar inte sedan det som är beskt."

Den skönheten kan vi aldrig glömma! Det vittnesbördet lär alltså ha varit avgörande för att Ryssland blev ortodoxt. Är det också den skönheten som har bevarat tron i Ryssland under perioder av mörker och ofattbart lidande? Är det likaså förlusten av skönheten som gjort att många i vår egen del av världen har förlorat en tro som de inte tyckte sig kunna argumentera tillräckligt starkt för? Om tron måste bevisas, eller vara användbar till något, får den svårt att överleva i den moderna världen. Det innebär inte att orden om Gud kan relativiseras, eller att etiken är oviktig, men i mötet med mysteriet är det skönheten som trons vittnen framför allt anför. Med bruden i Höga visan när hon sjunger: "Vad du är skön min vän, ja, du är ljuvlig."² Eller som Mose får höra Herren säga när han ber om att få se Gud: "Jag skall låta all min skönhet gå förbi dig där du står."³

Den första gudserfarenheten kommer ofta via skönheten. Det är inte heller utan skäl som Bibeln framhåller skönheten som frälsande. "Alla vi som utan slöja för ansiktet skådar Herrens härlighet förvandlas till en och samma avbild."⁴ Skådandet av honom som är "all skönhets upphov"⁵ renar och förvandlar själen. Detta skådande är kontemplationens mål. Men att det skulle finnas en ursprunglig skönhet som svarar mot ett behov i djupet av vårt väsen, och inte bara är en fråga om god eller dålig smak, är en närmast hädisk tanke i många konstkretsar i dag. Och det kanske inte är så underligt? Om Gud inte uppfattas som skönhetens källa, som Salomos vishet uttrycker det, återstår endast subjektiva bedömningar och åsikter om vad som är skönt, liksom om vad som är gott och sant.

Men var får vi skåda skönheten? Vårt behov av skönhet i trons liv har knappast kunnat tillfredsställas av barockens guldglänsande yppighet, än mindre av 1900-talets bildfattiga kyrkor. När ikonerna i dag återupptäcks och brukas av allt fler även långt utanför den ortodoxa traditionen, liksom den klassiska liturgin med hela sin skönhet –

---

² Höga V 1:16.

³ 2 Mos 33:19 (1917).

⁴ 2 Kor 3:18.

⁵ Vish 13:3.

”bara en melodislinga kan föra en långt in i mysteriet!”, som Gunnel Vallquist uttryckt det – kan det ses som en reaktion på en brist vi länge lidit av i västerländsk kristenhet. Vi är många som i mötet med ortodox tradition, men också i rika liturgiska gudstjänster i väst, har gripits av en skönhet som gjort att vi kunnat instämma med ruserna på 900-talet: *Är vi i himlen eller på jorden?* Vi märker hur genuin skönhet, var helst vi möter den, gör något med vår hållning som människor. Hur begrepp som vördnad och värdighet får en innebörd, utan att det har något med påklistrad högtidlighet att göra. Som en spegling av det gudomliga väcker skönheten inom oss en tro som ord inte är tillräckliga för att skänka oss. Som en av 1900-talets stora teologer i väst, Hans Urs von Balthasar, uttrycker det: ”Skönheten ger impulsen till sanningssökandet, och sanningen visar vad som är gott och rätt.”

Någon kanske invänder: men handlar inte tron om andliga verkligheter, något bortom det vi kan se? Säger inte Jesus till sin lärjunge: ”Saliga de som inte har sett men ändå tror.”⁶ Ja, men han säger också: ”Saliga de renhjärtade, de skall se Gud.”⁷ Om Gud, som är ande, är all skönhets upphov, måste det innebära att även det andliga kan meddela sig så att det blir synligt för ögat. Skönhet kan ju inte existera, åtminstone inte förnimmas, utan form och gestalt. Sanningen har en utstrålning, något påven Johannes Paulus II gav uttryck för i titeln till en av sina encyklikor: *Veritatis splendor*, sanningens strålgans. Vi möter denna strålgans överallt i skapelsen, men den får sitt yppersta uttryck i Jesus Kristus. Han är den osynlige Gudens avbild genom vilken Guds härlighet blir synlig för världen. ”Hela hans liv var ett liv i skönhet”, skriver den heliga Birgittas biktfar, Magister Mathias, på 1300-talet.

*

Skönheten har varit central i vår civilisation i över tvåtusen år. Ända sedan Platons dagar har filosoferna reflekterat över skönhetens roll i konsten, litteraturen, musiken, och arkitekturen, liksom i vårt dagliga liv. Konstnärer och arkitekter har betraktat sitt uppdrag som ett kall: att stå i skönhetens tjänst, och därmed skänka mening åt världen. Hos kyrkofäderna räknas inte bara sådant som enhet, oändlighet och godhet till Guds egenskaper. I en essä om skönheten skriver Gösta Hallonsten med tanke på den tidiga kyrkans teologi: ”Gud är inte bara det yttersta varat, den yttersta sanningen och godheten, utan också den yttersta skönheten, *ipsa pulchritudo*.” Det gäller då inte enbart i östlig tradition. ”Först sent kom jag att älska dig, du skönhet, så uråldrig och så ung”, skriver Augustinus, vars minne vi nyss har firat. Och på 1500-talet skaldar Johannes av Korset i en av sina dikter: ”Jag vet en brunn som flödar, en vattenåder, fast natten råder ... Vet att i skönhet har den ej sin like.” Hans Urs von Balthasar återkommer ofta till hur teologin måste springa fram ur ”en hänryckningens vision av Guds härlighet”.

En nutida filosof som reflekterat åtskilligt över förhållandet mellan skönheten och meningen är engelsmannen Roger Scruton. Om man under perioden 1750-1930 hade frågat bildade människor vad syftet är med poesi, konst och musik skulle svaret ha varit givet, menar han: det är skönheten som är syftet. Skönheten hade för människor ett eget värde, likt sanningen och godheten. Men under 1900-talet hände något. Konstens uppgift blev alltmer att störa och irritera, att bryta moraliska tabun. Originalitet, inte skönhet, blev ett självändamål. Det handlade nu istället om att framstå som ”intressant”. Vad Roger Scruton kallar *a cult of beauty* ersattes av *a cult of ugliness*. I den sevärd

---

⁶ Joh 20:29.

⁷ Matt 5:8

BBC-dokumentären *Why beauty matters*⁸ säger Scruton: "Ett enda ord står skrivet över all denna fulhet: *Min*. Min tillfredsställelse, min vinst, mina önskningar." Han tillägger: "Jag är rädd för att vi är på väg att förlora skönheten. Och med den riskerar vi att förlora meningen med livet."

På vilket sätt hänger skönheten och meningen samman? Om vi frågar vad skönheten är användbar till måste svaret bli: ingenting. Som Oscar Wilde drastiskt uttryckte det: "All konst är i grunden värdelös". Skönheten kan inte brukas, den är en påminnelse om att vi inte bara har praktiska och lekamliga behov utan också andliga och moraliska. Konsumtionssamhället värderar endast det som går att använda, och eftersom skönheten inte är till någon nytta har det ingen betydelse vad vi läser, vad vi ser på, vad vi lyssnar till. Eller för den delen hur vi använder vårt språk, hur vi betar oss och klär oss. Att det blivit mode att gå klädd i trasiga jeans säger nog mer om vårt inre tillstånd än vi är medvetna om.

*

Gud bor i ett ljus dit ingen kan nå, säger Skriften. Till denna andliga värld sträcker sig vår längtan. Skönheten ger oss en glimt av denna osynliga värld. Därför står skönheten i kontemplationens och börens tjänst. Den transfigurerar tillvaron och får oss att förnimma närvaron av en annan, högre verklighet. Poesin, konsten och musiken har i årtusenden låtit oss höra Guds röst i skönheten. Med Platons ord: "Genom att skåda skönheten kommer du att förvärva den sanna dygden och bli Guds vän". Skönheten var för Platon en gäst från en annan värld; vi kan inte göra något annat med den än att skåda den. När vi försöker ta den i bruk, vill äga den, förorenar vi den. Roger Scruton säger, och här citerar jag honom på hans eget språk: *Put usefulness first and you lose it. Put beauty first and what you do will be useful for ever. It turns out that nothing is more useful than the useless.*

Medan mycket av den moderna konsten eftersträvar att återge tillvarons kaos och lidande, därav fulheten, var äldre tiders stora konstnärer ingalunda omedvetna om smärtan i livet. Men de erbjöd ett bot för människans inre kaos. Deras läkemedel var skönheten.

*

I den ortodoxa traditionen är liturgin den händelse som både sammanfattar och manifesterar trons mysterium. Redan Irenaeus av Lyon satte ord på detta när han skrev på 200-talet: "Vår tro är i samklang med eukaristin, och eukaristin befäster vår tro." Liturgin är i detta sammanhang ett skeende, en resa in i en annan dimension, kallad Guds rike eller himmelriket. När församlingen hör orden "Upplyft era hjärtan" stiger hon upp dit där hon hör hemma, till himlen. Vi är kvar på jorden, i den brustna världen, men uppstigandet till himlen och skådandet av Gud förvandlar oss och skänker kyrkan hennes skönhet. Genom liturgins skönhet, genomlyst av den Helige Ande, blir gudstjänsten vad den är ämnad att vara: himlen på jorden. Man kan undra: finns något mer verkningsfullt sätt att "evangelisera"?

Ikonerna symboliserar kanske tydligare än något annat denna skönhet. Jag frågade en gång Gunnell Vallquist vad det är som skänker en ikon dess skönhet. Hon svarade

---

⁸ Kan ses på <http://www.youtube.com/watch?v=RiajXQUppYY&feature=share>

omedelbart: "Renheten! Där finns inget onödigt." När ikonerna lyser mot oss i kyrkorna vittnar de om Kristi skönhet och renhet. Till skillnad från annan konst, som vi betraktar, är ikonernas hemlighet att "de kommer betraktaren till mötes". Vi tittar inte in i ikonerna, det är Guds ljus som strålar mot oss från ikonerna. Den är förmedlare av den skönhet som "strålar från Kristi ansikte".⁹ Att bli sedd av honom är att få ett rent hjärta – som kan se Gud.

Men det är inte bara ikonerna som gestaltar skönheten. När församlingen kommer tillsammans på den dag som är utanför tiden, Herrens dag, blir hela gudstjänsten en avglans av det gudomliga. Om möjlighet finns att bruka liturgiska kläder, rökelse, ljus och andra synliga uttryck för vår tro, längtan och tillbedjan, bidrar allt detta på ett påtagligt sätt till gudstjänstens skönhet. Men även där ett minimum av sådana uttryck är tillgängliga kan skönheten gestaltas, framför allt genom det som alltid är avgörande för att gudstjänsten skall bli vacker: en inre hållning av tillbedjan och vördnad som avspeglas i den yttre hållning med vilken församlingen firar gudstjänsten i glädje och bävan.

Det gäller inte bara när mässan firas, utan även i tidegårdens liturgi som vi dagligen samlas till i Bjärka-Säby, och som många av er som läser detta dagligen ber där ni bor, ensamma eller tillsammans med någon. Vi vet alla vilken skillnad det gör när vi ber våra tideböner väl förberedda, med omsorg och observans. Det vilar en sublim skönhet över tidegårdens rofyllda och enkla gudstjänst med sina växelsånger och läsningar, tystnaden och förbönerna. Varje gång vi ber vår tidebön med uppmärksamhet, närvarande inför Gud och varandra, blir denna skönhet uppenbar. På samma gång som vi är smärtsamt medvetna om den irritation, stress och tomhet som följer när våra böner genomförs okoncentrerat och flyktigt. En slarvigt firad gudstjänst riskerar att få motsatt verkan: istället för att fokus riktas mot Kristus kretsar vi kring oss själva.

*

"Om vi ignorerar vårt behov av skönhet kommer vi att finna oss själva i en andlig öken", säger filosofen Roger Scruton. Vem av oss har inte upplevt vad som sker med gudstjänster som ignorerar detta behov? Att värna och vårda skönheten i gudstjänsten är ett av de mest verksamma sätten att vårda och förädla vår tro. Därför behöver vi ständigt vara uppmärksamma på *hur* liturgin firas och dess ord och handlingar utförs, inte bara på *vad* som sägs och görs. Den nyttokultur inriktad på effektivitet, funktion och resultat, som vår tid lider under har haft en sorglig inverkan på många församlingars gudstjänstliv. Det går ofta att avläsa redan i kyrkorummets utformning i de kyrkor som byggts under den period när det Scruton kallar den moderna arkitekturens credo – *form follows function* – tog över. Föreställningen att det är "innehållet" som betyder något, inte "formen", har fått oss att eftersträva något så motsägelsefullt som "användarvänliga" gudstjänster. Följden blir inomvärldslika gudstjänster, som banaliserar det heliga istället för att transcendera rum och tid så att världen blir helgad. När formen saknar verklig betydelse vidtar snart oordning och slarv, som effektivt tar död på den vördnad utan vilken vi inte kan tillbe Gud i ande och sanning. "Kanske är det så att människor har förlorat tilltron till skönheten därför att man förlorat tron på ideal", antyder Roger Scruton, och jag ställer jag mig frågan: Är sanningen om gudstjänstens trivialisering – att den inte längre strävar efter att likna himlen – att vi i själva verket har förlorat tron på himlen?

---

⁹ 2 Kor 4:6.

Att med omsorg och varsamhet forma gudstjänstens yttre gestalt är ett av de viktiga sätten på vilka vi, med Paulus ord, "arbetar på vår frälsning". Vi kan bara tänka på en sådan sak som hur vi använder rösten i bönen, något den helige Benedictus tar upp i sin Regel. Det handlar då inte bara om att vi skall höras bra, utan att rösten skall bli samstämd med själen. Att inte förhålla sig likgiltig till hur man uppför sig i det heliga rummet, hur vi sitter, står, går, böjer knä eller lyfter händerna i gudstjänsten, handlar inte om högtidlighet för dess egen skull, utan om att "frambara våra kroppar till ett levande, heligt och Gud välbehagligt offer".¹⁰ Dessa ord i Romarbrevet har en innebörd som inte kan förändligas. Gudstjänsten är en övning för himlen, ja, den plats där kyrkan *blir* himlen på jorden. Så kan församlingen mogna för den dag när hon skall träda fram inför Gud i all sin skönhet, "utan minsta fläck eller skrynkla".¹¹

"Den skönhet vi aldrig glömmet", för att återigen citera ruserna på besök i Konstantinopel på 900-talet, handlar om långt mer än estetik. Huruvida gudstjänsten speglar himlen är naturligtvis ytterst beroende av den Helige Andes närvaro. Det är inte det välregisserade som är ideal, snarare det sköna och det enkla i harmoni. Även det som inte är "vackert" i världens ögon – som ett litet barns teckning – speglar en skönhet därför att det är genuint, skapat i kärlek och glädje. Liksom smärtan kan förmedla en skönhet som blir till tröst, inte minst i mötet med människor som genom djupa lidanden har bevarat sin värdighet. Evangeliet rymmer både den "korsfästa skönheten" och den härlighet som strålar från den tomma graven och från förklaringsberget.

Minnet av denna skönhet firar vi framför allt i varje eukaristi. I den heliga mässan – Den Gudomliga liturgin, som man säger i östkyrkan – är mysteriet närvarande när vi firar det. Vi återberättar inte bara händelser som tillhör det förflutna. Vi är vittnen till själva skeendet: korset, graven, uppståndelsen på den tredje dagen, himmelfärden, platsen på Guds högra sida och hans återkomst i härlighet, som det heter i en av åminnelsebönerna. Åminnelsen – *anamnesen* – sker inte bara genom ord, utan ännu mer genom handlingar i vilka vi skådar den lika förfärande som ljuvliga verklighet vi står inför i varje liturgi: här utspelar sig Kristi lidande, död och begravning inför våra ögon, men också hans uppståndelse i härlighet och hans återkomst i triumf! Efter kommunionen i Chrysostomosliturgin ber diakonen följande tacksägelsebön: "Då vi nu har sett Kristi uppståndelse, låt oss falla ned för den helige Herren Jesus..." Och kören sjunger: "Vi har sett det sanna ljuset, vi har mottagit den himmelska Anden, vi har funnit den sanna tron, vi tillber den odelbara Treenigheten, ty den har frälst oss."

Det jag velat dela i detta brev rör något som hör till vår gemenskaps själ. Gudstjänsten och bönen har vi som tillhör Ekumeniska Kommuniteten i Bjärka-Säby förpliktat oss att göra till en del av vårt dagliga liv. Vi behöver återkommande reflektera över och samtala om hur vi genomför och gestaltar våra böner och gudstjänster. Låt mig få skicka med några frågor för oss att fundera över, personligt, eller kanske när vi möts till regionala samlingar i höst: Vad innebär det att fira/be tidebönen så att den blir "vacker"? Hur kan jag forma ett "skönt rum" för min personliga andakt? Vad kan jag bidra med i min hemförsamling så att de människor som jag firar gudstjänst tillsammans med växer i medvetenhet om skönhetens betydelse för vårt möte med Gud?

*

---

¹⁰ Rom 12:1 (1917).

¹¹ Ef 5:27.

När vi nu blickar framåt väntar flera ljuspunkter under den begynnande hösten. Om två veckor, den 14 september, firas Heliga Korsets upphöjelse, denna märkvärdiga högtid som mitt i hösten aktualiserar korsets mysterium. I Slottskapellet inleder vi den dagen med en mässa där korset bärs in i församlingen, så som det endast görs på långfredagen under det övriga året. Månaden avslutas med den Helige Mikael's dag, då vi här gästas av stiftets nye biskop, Martin Modéus som celebrerar och predikar i festdagens gudstjänst. Innan dess uppmärksammar vi även aposteln Matteus, månadens enda apostladag, och firar en rad av trons vittnen, alltifrån Symeon Styliten och Siluan av Athos till Lewi Pethrus och Dag Hammarskjöld. Allt detta kan vi följa dagligen på vår hemsida.

Till sist påminner jag om vår emotsedda seminariehelg med Anders Piltz. Lördag och söndag den 8-9 september inbjuder vi till tre öppna seminarier som i hög grad anknyter till det vi berört i månadens brev. Anders Piltz som är präst i dominikanorden och professor emeritus i latin kommer att tala över ämnet *Spåren i djupet – att leva med Psaltaren i sin bön*. Seminarierna är öppna för alla intresserade, ingen föransmälan behövs, och tiderna finns angivna i vårt kalendarium.

Nu önskar jag var och en god framgång med höstens skörd. För egen del har jag glatts över en kantarellsommars som överträffat det mesta, haft lyckan att hitta björnbär i Brantevik och salmbär i Lickershamn, och hastar nu vidare till årets sista slungning av det guld som inhöstats av våra bin, såväl de fromma som de ilskna...

De varmaste hälsningar till er alla,

